

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ: СУТНІСНІ ОЗНАКИ ТА РОЗВИТКОВІ УМОВИ

PROFESSIONAL COMPETENCE OF EXPERTS: ESSENTIAL SIGNS AND DEVELOPMENT CONDITIONS

Нині у професійній освіті відбуваються системні зміни: з'являються нові освітні парадигми та концепції, оновлюється змістове наповнення освіти, ефективно зреалізовуються освітні стандарти, засновані на компетентнісному підході. У статті зроблена спроба формулювання сутнісних характеристик поняття «професійна компетентність» викладача в умовах системної модернізації освіти, виявлено професійні компетентнісні дефіцити і проблеми, які трапляються у фаховому зростанні викладачів закладів освіти; представлено зміст професійної діяльності сучасного педагога в системі професійної освіти.

Визначено, що компетентність викладача розкривається шляхом набуття ним теоретичних знань та дієвим застосуванням на практиці результативних навичок і вмінь; внутрішнього мотивування до здійснення професійної соціально-педагогічної діяльності. Установлено та обґрунтовано оптимальні організаційно-методичні умови розвитку професійної компетентності: індивідуалізація неперервної професійної освіти; наявність відкритого освітнього простору (мережі освітніх організацій різного рівня і спрямованості). Представлено можливості реалізації мережевих освітніх програм особистісної неперервної професійної освіти: формування та розробка індивідуальної освітньої траєкторії, побудова і реалізація індивідуальної освітньої програми в умовах функціонування навчального закладу. Визначено послідовність процесів формування та розвитку професійної компетентності викладача. Зазначено умови, що забезпечують одночасний розвиток професійних компетенцій викладача щодо системних змін в освіті, які мають попереджувальний та випереджаючий характер. Представлена провідна характеристика індивідуальної непевної освіти та її вплив на особистісно-професійний розвиток педагога закладу професійної освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, викладач професійної освіти, індивідуалізація неперервного навчання викладача.

Nowadays systemic changes take place in professional education: new educational paradigms and concepts are emerging, the content of education is updated, and educational standards based on the competency approach are effectively implemented. The attempt of formulation the essential characteristics of the concept of «professional competence» of a teacher in the conditions of systematic modernization of education and identification of professional competence deficits and problems that occur in the professional growth of teachers of institutions of education is made; content of professional activity of modern teacher of professional education system is presented in this article.

It is determined that the competence of the teacher is revealed by the acquisition of theoretical knowledge and application of effective skills and abilities in practice and by internal motivation for professional social-pedagogical activity. Optimal organizational – methodological conditions for the development of professional competence such as individualization of continuing professional education and availability of an open educational space (networks of educational organizations of different levels and focus) have been established and substantiated. Possibilities of realization of online educational programs of personal continuous professional education: formation and development of an individual educational trajectory, construction and realization of an individual educational program in the conditions of functioning of an institution of education are presented. The sequence of the process of forming and developing the professional competence of the teacher is determined. The conditions for simultaneous development of the teacher's professional competencies for systematic changes in education, which are of a preventive and advanced character, are outlined. The leading characteristic of individual uncertain education and its influence on the personal – professional development of the teacher of institution of professional education are presented.

Key words: professional competence, teacher of professional education, individualization of continuous training of teacher.

УДК 378.016:378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.17>

Ребуха Л.З.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи

Тернопільського національного
економічного університету

Боршуляк Н.С.,

викладач кафедри соціальної роботи
та психології

Подільського спеціального
навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В останні роки професійна освіта зазнає значних системних змін, які пов'язані з появою нових освітніх парадигм та концепцій. Водночас постійно оновлюється зміст освіти, сповна реалізуються державні освітні стандарти нового покоління, в основі яких лежить компетентнісний підхід. Реорганізація освітнього процесу спричиняє перенесення акценту з отримання належних професійних знань на рівень професійних компетентностей і суб'єктну позицію викладача у здійсненні професійної діяльності.

Нині особлива увага приділяється не тільки професійному, але й особистісному розви-

тку викладачів, що передбачає створення умов для сприятливого формування в них саморефлексії, самоорганізації, самосвідомості, самостійності та відповідальності під час прийняття професійних рішень у нестандартних ситуаціях, ініціативності, мобільності, прагнення до саморозвитку і фахового зростання. У багатьох працях науковців хоч і розглядається феномен професійної компетентності, але, в основному, дослідники обмежуються вивченням набору професійних якостей, їх формуванням та оцінковими судженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен професійної компетентності розглядається в роботах багатьох учених. Так, О. Галицян,

Т. Койчева, З. Курлянд [4], Е. Гуцало та О. Фокша [11] та інші розглядають фасилітаційну компетентність викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності. Дослідники В. Беспалько [2], Н. Беляєва, Г. Васянович, А. Вербицький, С. Гончаренко, І. Демура, Д. Демченко, О. Овчарук [5] та інші розкривають формування професійної компетентності майбутнього викладача професійного навчання на основі різних наукових підходів і пов'язують вирішення проблеми підвищення професійної компетентності з технологічною організацією навчання.

Трактування поняття «компетентність» віднаходимо як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній літературі. Різноманітність трактувань зумовлено відмінностями в наукових підходах (особистісно-орієнтований, знаннєвий, діяльнісний, культурологічний та інші) розуміння суті цього поняття. Вони не суперечать один одному, а скоріше допомагають скласти цілісне уявлення про це явище.

У тлумачних словниках «компетентність» трактується так: «поінформованість, авторитетність». Це поняття представлено як властивість від поняття «компетентний», а компетентний – такий, що має значні знання в якій-небудь галузі; з чим-небудь всесторонньо обізнаний, здогадливий; ґрунтується на особистісному знанні; фахово-кваліфікований [3, с. 445]. У розумінні В. Цибулько, компетентність взаємопов'язана з володінням фундаментальними знаннями та унормованими вміннями, які уможливають професійно-грамотні і правильні судження, висновки та оцінки [10, с. 33]. Науковець О. Сорока розкриває компетентність особистості як її інтегровану характеристику, що неперервно формується за допомогою чітко визначених знань, умінь і навичок, які дають змогу майбутньому фахівцю ефективно діяти та здійснювати результативні професійні вчинки [11, с. 301–302].

У нашому розумінні поняття «компетентність» не лише складається з вагомого фундаментального обсягу знань майбутнього фахівця, а й потребує значних навичок та практичного досвіду для того, щоб актуалізувати накопичені знання і вміння у потрібний момент часу для дієвого їх зреалізування у процесі здійснення професійних функцій. У цьому випадку компетентність виявляється у здатності правильно оцінити ситуацію, прийняти найоптимальніше рішення, яке дозволяє досягнути значного результату в роботі за фахом. Компетентність розглядатимемо як освітню цінність, мірило активності при розв'язанні будь-якого рівня професійних завдань, готовність до майбутніх змін у діяльності за фахом та як інтегральне внутрішньо-особистісне утворення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте не до кінця дослідженими, на нашу думку, залишаються зміст

поняття «професійна компетентність» у контексті модернізації освіти та за умов розвитку професійної компетентності сучасного педагога. Отож, актуальність даної проблеми зумовлена недостатньою розробленістю психолого-педагогічної теорії розвитку професійної компетентності педагога як цілеспрямованого й керованого процесу.

Мета статті полягає у визначенні змісту поняття «професійна компетентність» викладача професійної освіти та виявленні окремих організаційно-методичних умов розвитку у процесі особистісного неперервного навчання.

Виклад основного матеріалу. В освітній практиці поняття «компетентність» є центральним, стрижневим, оскільки воно уможливує:

- об'єднання науково-інтелектуальної та нормативно-вчинкової складової освіти;

- зреалізування закладеного змістового наповнення освіти, сформованого відповідно до запланованого результату;

- формування ключових компетентностей, які мають інтегративну природу, оскільки охоплюють низку однотипних або близькоспоріднених знань, умінь і навичок, що відносяться до царини культури та діяльності. Водночас компетентність у певній професійній сфері передбачає оволодіння відповідними знаннями та здібностями, які дають змогу переконливо та ефективно діяти в ній. Загальним для поняття «компетентність» є те, що воно вживається для описання високого рівня сформованості особистісних і професійних характеристик. Проте поняття «професійна компетентність» викладача найближче співвідноситься з поняттям «педагогічний професіоналізм». В. Кравченко, який теоретично обґрунтував особливості формування засад педагогічного професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи, вважає, що професійна компетентність є необхідним складником, основною особистісною характеристикою та показником професіоналізму майбутнього викладача вищої школи [6, с. 68–70].

Використання інтеграційного підходу до розуміння професійної компетентності дозволяє схарактеризувати її з позицій синтезу професійних та особистісних якостей викладача, які відображають рівень знань, умінь, навичок, досвід, необхідний для вирішення професійних завдань, виконання професійних та педагогічних функцій відповідно до прийнятих в суспільстві нормам і стандартів. Саме таке розуміння професійної компетентності є, на наш погляд, найбільш повним і вичерпним. Однак у ньому недостатньо визначені «професійні й особистісні якості педагога», що, в контексті компетентнісного підходу, орієнтує нас на поняття «компетенція».

Поняття «компетенція» є вужчим, воно співвідноситься з конкретними видами діяльності й використовується для визначення умінь, знань,

необхідних для ефективного виконання професійних дій. В той час як компетентність формується із сумарної величини певних компетенцій [1, с. 89]. Отож, компетенція – це діяльнісна характеристика, яка визначає здатність і готовність майбутнього фахівця до реалізації набутих знань, умінь, навичок у реальній професійній діяльності.

Визначивши поняття «професійна компетентність», нами окреслено набір компетенцій, які дозволяють здійснювати педагогічну діяльність в умовах системної модернізації сучасної освіти. Основою для відшукування основного набору фахових компетенцій слугує узмістовлена професійна діяльність сучасного викладача в системі професійної освіти, оскільки розвиток сучасної освітньої практики зумовлює появу нових змістовних і процесуальних характеристик педагогічної діяльності, таких як:

- організація освітньої діяльності та навчально-виробничої практики студентів відповідно до вимог освітніх стандартів;
- педагогічний контроль та оцінка компетентнісно-орієнтованих освітніх результатів;
- розробка програмно-методичного забезпечення освітнього процесу;
- організація науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців;
- соціально-психологічна та педагогічна підтримка студентів щодо особистісного розвитку та професійного зростання.

Таким чином, на формування у викладачів професійних компетентностей впливає постійне набуття ними нових функціональних обов'язків; запровадження сучасної організації системи освіти; модернізація педагогічних технологій [7; 8] тощо.

Водночас розвиток професійної компетентності залежить від різних властивостей особистості, причому основними її джерелами є навчання та суб'єктивний досвід. Розвиток компетентності триває впродовж усього професійного життя викладача та характеризується такими властивостями: динамічність, незавершеність, наявність якісних фахових новоутворень. До рівнів сформованості професійної компетентності відносимо такі:

1. Несвідома некомпетентність. У фахівця немає необхідних знань, умінь, навичок, а також він не знає й не підозрює про їх відсутність узагалі. Проте, коли викладач усвідомлює прогалини у своїх знаннях, уміннях, навичках, необхідних для успішної діяльності, він переходить на другий рівень.

2. Свідома некомпетентність. Усвідомлення викладачем того, що не вистачає професійних знань, умінь, навичок уможлиблює два шляхи виходу із ситуації:

2.1. конструктивний (як форма прояву особистісної та професійної активності). Конструктивний шлях спрямований на усвідомлення суб'єктом своєї професійної некомпетентності і вмотиво-

вує на здобуття відсутніх професійних знань, умінь, навичок;

2.2. деструктивний (форма соціальної пасивності). Деструктивний результат здебільшого призводить до виникнення відчуття невпевненості у своїх силах, психологічного дискомфорту, підвищення тривожності, які, в цілому, заважають подальшому професійному навчанню та зростанню.

3. Свідома компетентність. Викладач сповна усвідомлює структуру та зміст власних професійних знань, умінь і навичок, може результативно їх використовувати в освітньому процесі зі студентами.

4. Несвідома компетентність. Професійні компетенції викладача повністю інтегровані, а педагогічний професіоналізм є складовою особистості. Несвідома компетентність формулює рівень майстерності педагога освітнього закладу.

Перехід від одного рівня компетентності до іншого пов'язаний із проблемою професійного та особистісного самовизначення педагога, адже перехід на вищий щабель унеможливлений без усвідомлення своїх некомпетентностей. Водночас професійно-педагогічна компетентність не розвивається сама по собі, а є спеціально організованою діяльністю. Цю функцію виконує система неперервної професійної освіти.

Важливо визначити умови, які забезпечують одночасний розвиток професійних компетенцій викладача щодо системних змін в освіті. Однією з таких умов є індивідуалізація неперервної професійної освіти. Нині накопичений певний потенціал для вирішення теоретико-методологічних і прикладних аспектів проблеми персоніфікації та індивідуалізації підвищення кваліфікації викладачів закладів освіти. Ця умова реалізовується за умови тісної взаємодії освітніх організацій різного рівня і відповідної спеціалізації, що забезпечують ідентифікацію педагогами своєї професійної позиції щодо завдань, які стоять як перед освітою, так і перед особистісною професійною діяльністю; виявлення професійних труднощів під час розв'язання освітніх завдань; здійснення аналізу спроектованої системи індивідуальної неперервної освіти для набуття ефективної професійної компетентності. Друга умова пов'язана з необхідністю безперервного рефлексивного осмислення особистісно-професійного досвіду й досвіду інших, які відбуваються в освітньому процесі. Саморефлексія та безперервне проєктування індивідуальних маршрутів власного розвитку здійснюють істотний вплив на професійне зростання викладача, оскільки носять попереджувальний та випереджаючий характер.

Висновки. Отже, в період системної модернізації освітнього процесу розвиток професійної компетентності викладачів професійної освіти оптимізується за умов ефективної індивідуалізації неперервної освіти та безперервного особис-

тісного рефлексування. У результаті цього актуалізуються власні ціннісно-професійні орієнтації, особисті фахові вподобання та результативно вирішуються проблеми, які є в педагогічній теорії і практиці професійної освіти. Індивідуальна освітня програма професійних дій кожного викладача сприяє його самореалізації за фахом, забезпечує реалізацію особистісного потенціалу та усвідомлення нею власної значимості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айзенбарт М. Сутність понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88–92.
2. Беспалько В. П. Качество образования и качество обучения. *Народное образование*, 2017. № 3–4. С. 105–113.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. Бусел В. Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
4. Галіцан О., Койчева Т., Курлянд З. Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2019. № 4(129). С. 84–89.
5. Коцур С. Формування професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання як педагогічна проблема сучасності. *Virtus*, 2017. № 14. С. 71–73.
6. Кравченко В. Теоретичні засади формування педагогічного професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи. *Міжнародний науковий журнал Інтер-наука*, 2016. № 12(1). С. 68–71.
7. Ребуха Л. Забезпечення фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інноваційних технологій. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. Одеса, 2018. Випуск 5. С. 125–128.
8. Ребуха Л. Сучасні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. : електрон. наук. фах. вид. Хмельницький*. 2017. Вип. 5. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_5_16.
9. Сорока О. Арттерапевтична компетенція як складова професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки, 2016. № 2(12). С. 301–306.
10. Цибулько В. Комунікативна компетентність у контексті професійної діяльності соціального працівника. *Молодь і ринок*, 2015. № 12. С. 31–37.
11. Foksha O. Methodological recommendations for formation of facilitative competence of future teachers of humanities in institutions of higher education. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*, 2018. 9. С. 61–65.